KENNIS DIE KNECHT

Remco Ensel

KENNIS DIE KNECHT

Indonesië en de koloniale wortels van wetenschap

2025 Prometheus Amsterdam

Dit boek kwam tot stand met financiële steun van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden te achterhalen. Aan hen die desondanks menen aanspraak te kunnen maken op enig recht, wordt verzocht contact op te nemen met Uitgeverij Prometheus, Postbus 1662, 1000 BR Amsterdam.

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

© 2025 Remco Ensel
Omslagontwerp Suzan Beijer
Omslagbeeld *Petani* (houtsnede op canvas, 242 x 122 cm, 2003, detail), Taring Padi, foto en bewerking Remco Ensel en Uitgeverij Prometheus
Omslagbeeld achterplat *Uitzaaien van de rijst*, afbeelding koekfabriek De Nederlander, 1906-07 (Rijksmuseum).
Foto auteur Jeannette Huisman
Lithografie afbeeldingen BFC, Bert van der Horst, Amersfoort
Zetwerk en opmaak Willem Morelis
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 6014 2

deze horde zonder kop of staart,
deze kinderen die bij niemand lijken te horen,
deze luiheid die zich uitstrekt onder de zon,
dit plantaardige ritme,
dat behoort allemaal tot het koloniale vocabulaire

Frantz Fanon, *Les damnés de la terre* (1961)

I
Geraffineerde middeltjes van de professoren

Kennis en camouflage

Spreekwoordelijke indolentie

In dit boek ontrafel ik de opeenvolgende pogingen om de bevolking van Indonesië spaarzaamheid, vlijt en ondernemerschap bij te brengen, vanaf het moment dat de figuur van de homo economicus zijn opwachting maakte op de sawa en het koloniale Volkscredietwezen zijn verheffingswerk begon tot de postkoloniale Harvard-CIA-operatie om een paar antropologen als rolmodellen op Java te installeren.

Ik begin deze geschiedenis met de visie van Roswitha Djajadiningrat, op basis van het dagboek dat ze bijhield toen ze zich in de zomer van 1947 aanmeldde voor de medische dienst van het Republikeinse Leger dat vocht tegen de strijdkrachten die Indonesië voor Nederland moesten behouden. De achtentwintigjarige telg uit een regentenfamilie uit de westelijke punt van Java kwam terecht in een veldhospitaal op Oost-Java. Ze had geen medische opleiding gevolgd en had nog nooit een operatiekamer van binnen gezien, maar veel tijd om te wennen werd haar niet gegund. Tot haar schrik werd ze onmiddellijk gevraagd om te assisteren bij de levensreddende zorg aan de gewonden die binnengebracht werden.

In haar dagboek schreef Djajadiningrat dat ze honderd procent achter de strijd tegen Nederland stond en dat ze juist daarom niet aan de zijlijn was blijven staan. Het dagboek laat ook zien dat de oorlogsgewonden niet de enige beklemmende ervaringen opleverden. In het ziekenhuis werd ze ruw geconfronteerd met verschillen waarvan ze zich nooit echt bewust leek te zijn geweest. Djajadiningrat voelde zich één met haar collega's, de artsen en de jonge soldaten, voor wie de eerste vuurdoop vaak in de dood eindigde, maar de sympathie kwam niet altijd van twee kanten. Sommige verpleegkundigen wantrouwden haar als hbs-meisje met prinsessenallures en met familieleden die voor de koloniale overheid waren blijven werken, maar kon zij het helpen dat er *ningrat* achter haar naam stond als teken dat ze tot de *prijaji*, de Javaanse adel, behoorde?

Roswitha Djajadiningrat voelde zich verbonden met haar landgenoten, maar buiten het werk ging ze vooral om met de mannelijke artsen, kon ze geen gesprek aanknopen met de lokale boeren en hield ze haar dagboek bij in het Nederlands, de schrijftaal die haar het meest vertrouwd was. Ze liet zich zeker niet door de soms onge-

makkelijke sfeer uit het veld slaan en vestigde haar hoop op een onafhankelijk Indonesië waarin de grote verschillen in taal, status en opleiding geen rol meer zouden spelen. Hoe dan ook werden deze verschillen overschaduwd door de scherpe scheidslijn die de oorlog had teweeggebracht en die alleen maar scherper werd met elk nieuw binnengebracht slachtoffer. Ze was ervan overtuigd dat iedere 'rechtgeaarde Indonesiër' zal vechten voor de vrijheid, 'niemand zal ons meer kunnen knechten, wij hebben nu onze eigenwaarde herwonnen. Men zal niet meer spreken over: "Die vuile, vieze, stomme, indolente inlanders, die eten maar van 2½ cent per dag."'[1]

Nooit meer wilde Roswitha Djajadiningrat iets horen over de Nederlandse knechtende kennis die het Indonesische volk klein hield: indolent als chic woord voor lui en lusteloos, de 2½ cent per dag waar het verwijt van lijdzaamheid achter schuilging, en het woord 'inlander' dat overliep van de kleinerende betekenissen. Ze had nog mogen meemaken dat in 1940 de koloniale overheid voornemens was om het woord als officiële term af te schaffen nadat een commissie was gestuit op een diepgewortelde 'bitterheid' over 'kleinigheden' zoals het woord inlander en andere uitingen van een 'koloniale mentaliteit'. Dit was een betrekkelijk late ontdekking als bedacht wordt dat protesten tegen het gebruik van de term al in het begin van de twintigste eeuw klonken.[2]

Ik werd getroffen door Djajadiningrats hartenkreet over indolentie omdat die haaks stond op het denken van de toen zestigjarige econoom Julius Boeke die in dezelfde tijd ook op Java verbleef. Toen ik geïnteresseerd raakte in wetenschapsbeoefening in de schaduw van oorlog en kolonialisme herinnerde ik mij zijn naam uit een oud studieboek waarin twee pagina's aan zijn inzichten waren gewijd. Ik ging op zoek naar Boekes eigen publicaties en struikelde onmiddellijk over de eerste zin van zijn eerste boek uit 1910 waarin hij schreef dat het gezegde 'dat een Javaan nooit loopt wanneer hij kan stilstaan, nooit staat wanneer hij kan zitten, nooit zit wanneer hij kan liggen' spreekwoordelijk was geworden. 'Indolentie, gebrek aan energie vormen zijn kenmerkende eigenschappen.'[3]

Voor Boeke was de indolentie van de inlander een onverbiddelijke waarheid en de steunpilaar van zijn verhaal over de belabberde 'economischen toestand van den inlanders'. Zo bekeken was het niet meer

dan normaal dat hij het spookbeeld van de indolente inlander al in de eerste regels zo pontificaal voor de lezer opriep. Normaal was het zeker niet voor Djajadiningrat en ze wierp in haar dagboek de knechting die in het woord zat verpakt strijdlustig van zich af.

⁂

Een paar maanden voor Djajadiningrats aanmelding was Boeke 800 kilometer verderop in Jakarta bezig geweest met de wederopbouw van de universiteit die door de oorlog personeel, studenten, boeken en collegezalen was kwijtgeraakt. Deze 'nooduniversiteit' was een initiatief van twee wetenschappers die in Indonesië in een kamp gevangen hadden gezeten en in 1945 de vooroorlogse draad weer wilden oppakken. Boeke was voor het eerst terug in het land waar hij tussen 1910 en 1930 had gewoond. Hij was geschokt door de chaos in Jakarta. Soldaten en evacuées beheersten het straatbeeld; in de stad was het geweld van de afgelopen maanden een halt toegeroepen, maar in de rest van de archipel smeulde het voort en laaide het op. Boeke was ervan overtuigd dat het herstel van de orde alleen met Nederlandse hand tot stand kon komen. Daarna zou over pakweg twintig jaar de macht stapsgewijs aan de Indonesiërs kunnen worden overgedragen.[4]

Boeke was er ook zeker van dat de wetenschappelijke kennis over de tropische economie die hij al meer dan dertig jaar verspreidde nog altijd van waarde was. Zijn werk had altijd gedraaid om de door hem zelf opgeworpen vraag hoe het komt dat niet iedereen in de wereld dezelfde neus voor sparen, langetermijndenken en ondernemerschap heeft als de westerse mens. Hoe kunnen de hiervan verstoken wereldburgers net als Baron von Münchhausen zich aan hun haren uit het moeras trekken om alsnog de vruchten van de moderne welvaart te plukken?

Boeke was niet de enige die gefascineerd was door de voorsprong van *the West* op *the Rest* op het gebied van handel, industrie, technologie, wetenschap en welvaart. Het hing in de lucht. In de tijd dat Boeke nog studeerde had de Duitse socioloog Max Weber het succes van het Westen opgehangen aan de opkomst van een specifiek modern spaar- en arbeidsethos van een calculerende ondernemer die met zijn marktdenken de unieke drager was geworden van het kapitalis-

me, 'de noodlottigste macht van het moderne leven'.[5] Tien jaar later werd het Boekes opdracht als econoom van de zogeheten ethische politiek om deze moderne rationele economische houding alsnog onder de Indonesische bevolking te verspreiden.

⁂

Eerst gedaan en te laat bedacht, heeft menigeen in verdriet gebracht. Ooit werd bedacht om spreuken en spreekwoorden in te zetten om kinderen, gedetineerden en ingezetenen van armeninstellingen te onderwijzen en te disciplineren: *Geen groter plaag dan lui en traag*. De spreuken wezen op een morele economie van spaarzaamheid, vlijt en planning: *Lang honger geleden is geen brood gespaard*. Dit waren de sleutelbegrippen van het burgerlijke beschavingsoffensief, het Hollandse zelfbeeld en Boekes koloniale project. *Een ploeg, die werkt blinkt, maar 't stille water stinkt.*[6]

Ik vind het fascinerend dat de idealen die onder deze benijdenswaardige eigenschappen verstopt lagen – zoals een gezonde hebzucht en een grenzeloos verlangen naar meer – geen eigen opbeurende spreuken hebben gekregen. Zoals Eduard Douwes Dekker alias Multatuli luid en duidelijk het marktdenken propageerde nadat de boeren op Sulawesi (Celebes) niet langer verplicht werden om hun oogst tegen een afgesproken prijs af te staan, maar er zelf de beschikking over kregen. In zijn hoedanigheid als bestuursambtenaar (1849-1852) vaardigde Multatuli een proclamatie uit die bedoeld was hen hierin de weg te wijzen.

> Gij zult zeer veel geld voor uwe rijst kunnen ontvangen.
>
> Wie dus veel rijst heeft, zal weldra rijk worden.
>
> Vergeet niet, dat gij voor de opbrengst uwer verkochte rijst kleederen voor vrouw en kinderen koopen kunt, of andere zaken, die gij begeert.[7]

'Liefhebbend, maar nadrukkelijk' trad de bestuursambtenaar het boerengezin tegemoet met zijn suggestie om begeerte te bevredigen door het kopen van spullen:

> Wie lui zal wezen en onverschillig, wie niet luistert naar mijne woorden, zal zekerlijk ongeluk over zijn hoofd halen.

Vanuit dezelfde moraal zou Boeke nieuwe strategieën introduceren die er voor moesten zorgen dat de levenshouding die in het Westen al eeuwenlang was genormaliseerd en gemoraliseerd, en er nog geen tweehonderd jaar eerder dankzij Adam Smith het onderwerp van een nieuwe wetenschap was geworden, ook in Indonesië landde.

De mensen in Indonesië gingen er in de crisis- en oorlogsjaren niet op vooruit en na de bevrijding bogen economen zich opnieuw over de vraag hoe de grote stap voorwaarts kon worden gezet. Ook Boeke was in 1946 nog altijd vol van zijn opdracht, wat verklaart waarom hij het moment voor de onafhankelijkheid van Indonesië nog weer naar de toekomst doorschoof. Zijn plan was om na de klus in Jakarta door te reizen naar de Verenigde Staten en daar in een tournee langs de universiteiten zijn kennis te delen met collega's die stonden te trappelen om Indonesië te verkennen. Misschien kon de Nederlandse regering wel een deel van zijn reis financieren, want 'ik kan mij voorstellen dat de Regering het ook wel nuttig vindt dat men in Amerika juist wordt voorgelicht'. Door ervaring wijs geworden was Boeke wel beducht voor de inmiddels rondzoemende kapitalistische en communistische vergezichten. Daar lag dan een taak voor hem klaar als zelfbenoemde spreekbuis van 'de stemlozen in het Verre Oosten' om 'wat in de lucht zweeft naar de begane grond omlaag te halen'.[8]

Weten en niet-weten in tijden van oorlog en kolonialisme

Ik heb geen aanwijzing gevonden dat Boeke en Djajadiningrat elkaar hebben ontmoet. Julius onderhield enkele jaren contact met leden van de Djajadiningrat-familie, maar Roswitha was toen nog erg jong. Wel zijn de twee elkaars tijdgenoten. Dat betekent dat ze enige tijd samen opliepen zonder dat hun paden elkaar direct hebben gekruist. Heel gelijk en heel verschillend geven Roswitha en Julius via hun egodocumenten onbedoeld commentaar op elkaar. Boeke die druk bezig was met de nooduniversiteit en Djajadiningrat die sliep

in een door haarzelf ingericht noodhospitaal 'op de schoot van Moeder Natuur'. Ze was onthutst over het geweld: 'Deze strijd tegen de Hollanders is moord, niets anders dan moord. Bij elke aanval is 't volk 't slachtoffer. Hele kampongs en dorpen worden platgebrand, als represaillemaatregel, voor één gesneuvelde Hollandse militair.' Toch bleef ze overtuigd van de overwinning omdat zelfs 'de meest geraffineerde middeltjes van de Nederlandse professoren' niet bestand waren tegen de Indonesische drang naar vrijheid.

Ook Boeke werd geconfronteerd met het geweld. Eind december 1946 had hij zo goed en zo kwaad als het ging een programma voor de nooduniversiteit samengesteld. Voor Oudejaarsavond keek hij uit naar een etentje met zijn oude vriend Bernard J. Lambers in het door de oorlog gehavende Hotel des Indes. Het werd een aangenaam weerzien met de man die als opsporingsambtenaar belast was met het toezicht op het militaire geweld. Na thuiskomst krabbelde Boeke in zijn dagboekaantekeningen niet meer dan dat Lambers hem 'de verhalen over kapt Westerling in Makassar' had toevertrouwd. Lambers had het gehele jaar twijfels geuit over het Nederlandse militaire geweld, maar juist voor Zuid-Sulawesi, waar roof en bendegeweld vermengd waren geraakt met politiek geweld, raakte hij er in december 1946 van overtuigd dat stevig Hollands militair ingrijpen noodzakelijk was. Dit sentiment klinkt door in het verslag dat Boeke in zijn wekelijkse brief naar huis opnam: 'Er wordt daar nu op een volkomen originele manier de orde hersteld en de terreur uitgeroeid, hardhandig maar rechtvaardig in de ogen van de bevolking en met de wonderbaarlijkste resultaten, door een kapt. Westerling, een Nederlander met een Turkse moeder, Mohammedaans, en een hem volkomen toegewijde troep onder ijzeren discipline. Iemand die bestemd is in die streek een legendarische figuur te worden.' Oh ja: het eten in Des Indes was dik in orde, geen verschil met voor de oorlog.[9]

***

Zowel Djajadiningrat als Boeke had wrede bezettingsjaren achter de rug. In Nederland werden tijdens de Duitse bezetting (1940-1945) meer dan 100.000 mensen vanwege hun afkomst weggevoerd en vermoord; in de Hongerwinter van 1944-45 kwamen 20.000 mensen

om. In Indonesië stierven tijdens de Japanse bezetting (1942-1945) 2,5 miljoen mensen als gevolg van honger, uitputting en geweld. Concentratiekampen, gruwelijk geweld en dwangarbeid kenmerkten beide bezettingsregimes en de vreugde over de bevrijding van die narigheid zal even groot zijn geweest. Maar wat verschilden hun beoordelingen van het oorlogsgeweld (1945-1949) dat hier direct op volgde en wat een uiteenlopende visies op de toekomst laten hun aantekeningen zien.

Op het moment van de Japanse bezetting en nadat ze de hbs en de kweekschool had afgerond gaf Djajadiningrat Franse en Engelse les. Haar legendarische vader en resident van Serang, Achmad Djajadiningrat, was tijdens de bezetting overleden. Haar oom Hoesein, ex-collega van Boeke, had een functie onder Japans gezag aanvaard. Een tweede oom was juist het Nederlandse bewind trouw gebleven wat Roswitha's collega's een extra reden voor wantrouwen in handen gaf. Na 1945 werkte broer Idrus eerst voor Radio Republik Indonesia en later als tolk terwijl zus Erna na de hbs en een baan als lerares een organisatie voor gaarkeukens voor de republikeinse troepen runde – waar ze tot op de dag van vandaag voor wordt geëerd. Het einde van de bezetting betekende het begin van een nieuwe tijd. Er was geen weg terug. Het was alsof Roswitha door in haar dagboek te schrijven over de confrontaties met haar collega's ze gelijk ook de gigantische opgave schetste waar de nieuwe natie voor stond: het creëren van een levensvatbaar Indonesië waarin alle grote sociale verschillen van het koloniale systeem werden gewist.

Julius Boeke dacht eerder aan het herstel van een tijdelijke breuk. Het noodverband dat hij en zijn collega's rond de universiteit hadden aangelegd werkte als een metafoor voor de overtuiging dat het geweld slechts een hindernis was op weg naar de verheffing die in 1900 met de ethische politiek was begonnen. Het leek niet tot hem door te dringen dat die weg allang was afgesloten met de Japanse inval en de Nederlandse capitulatie die daarop was gevolgd.

Boeke had de oorlog in Europa ondergaan. Vanwege de verspreiding van een brochure tegen het nationaalsocialisme was hij in het eerste oorlogsjaar enkele weken gevangengezet. Kort daarop werd hij als lid van een groep Indiëgangers geïnterneerd als tegenzet voor de internering van Duitse staatsburgers in Indonesië. Deze ervarin-

gen leidden er niet toe dat hij na de bevrijding tot fundamenteel nieuwe inzichten kwam. In een radiopraatje dat hij na de oorlog voor Herrijzend Nederland hield klonk er geen twijfel over de Nederlandse plicht Indonesië bij te staan. De westerse economie was de kurk waarop het land dreef en dat veranderen, zei hij hintend naar de nationalisten, was een stuk moeilijker dan politiek bedrijven.[10] Het zal bedoeld zijn als een bezorgde waarschuwing in een tijd van crisis, maar Boeke riep dit al minstens twintig jaar. Altijd waren de politieke eisen van de nationalisten gehaast en ondoordacht en altijd was het koloniale werk aan de economische opbouw beheerst en bedachtzaam. Was het niet eerder zo dat als het aan hem lag de inlandse indolentie politieke onafhankelijkheid altijd in de weg bleef staan?

Voor zowel Julius als Roswitha eindigde de oorlog niet in 1945, maar liep de lange Tweede Wereldoorlog nog bijna vijf jaar door. Ook kapitein Westerling, over wie Boeke voor het eerst hoorde tijdens zijn etentje in Des Indes, is een sprekend voorbeeld van de verbintenis tussen het oorlogsgeweld op de twee continenten. Westerling volgde in Engeland een militaire training, maar eenmaal afgerond bleek de bezetting voorbij en de strijd om de bevrijding gestreden. Vervolgens meldde hij zich aan voor Indonesië waar hij tot zijn eigen tevredenheid alsnog zijn training te gelde kon maken. De legerkapitein trachtte vanaf 5 december 1946 met veel geweld de orde op Zuid-Sulawesi te herstellen. Boekes aantekeningen laten zien dat het militaire geweld er meteen onderwerp van gesprek was. Dat gesprek hield nooit op, in 1949 vond er zelfs een uitgebreid juridisch vooronderzoek plaats, maar zonder dat het tot een vervolging van de oorlogsmisdaden kwam.[11]

Met de kennis die voorhanden was werd weinig gedaan. Niet iedereen wilde zich uitspreken of kon kennis over het geweld delen. Het verdoezelen van kennis was een bewuste strategie van de legerleiding en de politiek.[12] Djajadiningrats dagboek laat zien dat er desondanks geen historici nodig zijn om te 'ontdekken' dat het herstel van het Nederlandse gezag een spoor van geweld trok. Dat wisten de nabestaanden van de slachtoffers toen ook al. Wat ze konden gebruiken waren metgezellen die de oorverdovende stilte hielpen omzetten in taal en daden.[13]

Het dagboek van Djajadiningrat werd pas dertig jaar later gepubli-

ceerd, maar ze stond na 1945 met haar dagboek als contrapunt zeker niet alleen. Er was toen al een wereldwijde antikoloniale gemeenschap actief die na de bevrijding van Europa met grote verwachtingen de eigen bevrijding hoopte te kunnen bewerkstelligen. In deze gemeenschap was de Martinikaanse schrijver Aimé Césaire een van de gezaghebbende stemmen. In 1955, een jaar waarin er wereldwijd meer dekolonisatiegeweld op komst was, legde Césaire zijn vinger op de zere plek. Het nazigeweld was vooral zo'n schok geweest omdat het geweld dat was gereserveerd voor koloniale onderdanen, 'waarvoor we onze ogen sloten', was toegepast op Europeanen. De gekoloniseerden in Azië, Afrika en Amerika hadden meer dan voldoende ervaring opgedaan met bruut geweld. Zij konden er niet verrast over zijn.

De schok van het fascistische geweld in Europa leidde niet tot een koerswijziging in de koloniale politiek. In Europa hielden mensen de waarheid liever voor zich. Het is een hele inspanning om iets niet op te merken, stelde Aimé's echtgenote en collega-schrijver Suzanne Césaire vast: onwetendheid is een onmisbare camouflage voor een koloniale elite die gewend is om verstoppertje met zichzelf te spelen en kiest voor de staat van ontkenning zodat de façade van onschuld overeind kan blijven.[14] Deze camouflagestrategie was ook in Nederlands-Indië gebruikelijk, maar wie zijn ogen openhield en zijn oor te luisteren legde kon de doorwerking van hardnekkige koloniale verhoudingen en ideeën op de gebeurtenissen na 1945 niet ontgaan.[15]

⁂

Roswitha Djajadiningrat verbond het spreken over indolentie niet met verheffing maar met knechting. Na lezing van haar dagboek besloot ik deze redenering verder uit te werken met als resultaat dit boek waarin ik verslag doe van een zoektocht naar de kennis over de geografie, de economie, de bevolking en de samenleving van de archipel waarmee het verwijt van indolentie verweven was en die onafhankelijkheid in de weg stond. Het ging hier om kennis die in nauw verband stond met allerhande strategieën om mens en maatschappij te beïnvloeden of zelfs te disciplineren. Koloniale macht was immers nooit alleen gebaseerd op militair geweld.

Indolentie werd in handen van de wetenschappers die ik opvoer een problematisch en soms giftig begrip. De stelling die ik in dit boek wil onderbouwen is dat indolentie als kennisconcept een essentiële component was van de regeermacht van het koloniaal verrijkte koninkrijk tussen 1815 en 1940. Indolentie en de hiermee geassocieerde kennis over de inlander als werkschuw, verkwistend, zonder economische behoeften, kleurde de koloniale relatie en de hiermee verbonden structurele armoede van het gros van de bevolking ('die eten maar van 2½ cent per dag'), de drang- en dwangarbeid, de vernietiging van bestaanswijzen en ecosystemen en, niet in de laatste plaats, de hakken in het zand tegen het onafhankelijkheidsstreven.[16]

Na lezing van Boekes proefschrift en Djajadiningrats dagboek vroeg ik mij af wat er voor nodig is geweest om 'het gezegde dat een Javaan nooit loopt wanneer hij kan stilstaan' tot wetenschappelijke kennis te verheffen. Een antwoord op deze vraag leidde me via de aantekeningen van Boeke en Djajadiningrat naar de wortels van de economie als wetenschap en naar de genealogie van sleutelwoorden als inlander, energie en indolentie. En daarna ben ik nagegaan hoe deze woorden effectief werden ingezet. Boekes brieven, werknotities en publicaties gaven inzicht in de regeermacht waar hij deel van werd nadat hij na zijn studietijd in Indonesië bij het Volkscredietwezen kwam te werken. Roswitha Djajadiningrats dagboek wees mij op de noodzaak om de inzichten en ervaringen van andere tijdgenoten te mobiliseren. Deze tijdgenoten keren in de afzonderlijke hoofdstukken terug.

⁂

Het was niet Julius Boeke maar Roswitha Djajadiningrat die na de oorlog naar Noord-Amerika zou reizen. Na de onafhankelijkheid was zij eind jaren vijftig enige tijd als taaldocent en redacteur verbonden aan het Indonesiëprogramma van de Amerikaanse Cornell Universiteit. Boekes geplande reis ging door een verkeersongeluk niet door. Toch kreeg hij zijn ideeën dankzij zijn vertaalde boeken aan de man in postkoloniale tijden, vooral in de antropologie en de ontwikkelingssociologie. Hij verwierf positieve vermeldingen in het

werk van twee van de bekendste Amerikaanse antropologen van de late twintigste eeuw, wat er ook op wijst dat zijn werk niet in één mal is te vangen.[17] In de hoofdstukken III, VII en VIII ga ik uitgebreid in op de doorwerking van het koloniale denken over economie, ondernemerschap en indolentie.

Kritiek was er ook, forse kritiek zelfs. In 2009 verscheen postuum een boek over de ambachtslieden op Java, geschreven door Stanley Ann Dunham, die na haar vroegtijdige dood bekend raakte als de moeder van president Barack Obama.[18] In haar werk maakte de antropoloog en consultant in microkrediet gehakt van Boekes opvattingen over het gebrek aan ondernemerschap van de inheemse bevolking. Boekes geest was tot haar ergernis decennialang in de regeringsgebouwen van Jakarta blijven doorspoken.

Boeke zou zelf nooit echt afstand nemen van zijn eerste inzicht over de spreekwoordelijke indolente inlander, niet na aankomst in Indonesië, niet na twintig jaar ervaring in de kolonie, niet na een barre bezettingstijd, niet tijdens de Onafhankelijkheidsoorlog en niet toen de later beroemd geworden antropoloog Clifford Geertz – d or Dunham spitsvondig de Julius Boeke van zijn generatie genoemd – met Roswitha's neef door Leiden dwaalde en Boeke opzocht. Waarom zou Boeke ook? Het leverde hem een uiterst succesvolle loopbaan op die begon en eindigde in Leiden.